

PIOTR GOŁDYN
Uniwersytet im. A. Mickiewicza
w Poznaniu

DOI: 10.17460/2017.3_4.06

KONKURS NA ODZNAKĘ ZWIĄZKU NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO (1932 ROK)

Powszechnie odznakę definiuje się jako znak graficzny, który może być symbolem przynależności do konkretnej grupy¹. Nie inaczej jest z obecną odznaką Związku Nauczycielstwa Polskiego. W tym roku (2017) przypada osiemdziesiąta piąta rocznica rozpisania i rozstrzygnięcia konkursu na odznakę Związku, która obowiązuje do dnia dzisiejszego. Warto zatem przypomnieć, jak wyglądała jej kreacja, jakie pojawiły się inne projekty, spośród których komisja konkursowa wybrała tę zwycięską, którą do dziś prezentują się nauczyciele skupieni w strukturach ZNP. Jest to istotne choćby z tego względu, że większość związkowców noszących dumnie w klapach marynarek, zakietów czy na flagach odznakę związkową nie zastanawia się ani nad jej genezą, ani tym bardziej nad symboliką. A szkoda, bowiem warto znać symboliczne przesłanie znaku, pod którym skupia się organizacja. To taka analogia jak do herbu państwowego, którego genezę i symbolikę zna zdecydowana większość Polaków, czy do herbu swojego miasta lub gminy, którego przekaz symboliczny również większości mieszkańców jest znany.

Konieczność kreacji nowej odznaki wynikła z połączenia dwóch organizacji o podobnych założeniach programowych – Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych oraz Związku Zawodowego Nauczycielstwa Polskich Szkół Średnich i powstania w roku 1930 Związku Nauczycielstwa Polskiego. Samo połączenie miało miejsce dokładnie 6 lipca 1930 roku. I choć niniejszy tekst nie jest poświęcony dziejom Związku, warto w paru zadaniach przytoczyć kilka ważnych wątków z okresu formowania się organizacji aż do momentu zjednoczenia.

¹ Zob. np. *Słownik języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996, s. 570.

Początki stowarzyszeń nauczycielskich na ziemiach polskich sięgają połowy XIX wieku. W roku 1848 powstało w Poznaniu Towarzystwo Pedagogiczne Polskie, choć jego okres działania był niezwykle krótki. Bardziej aktywni – co zrozumiałe ze względów na większą swobodę – byli nauczyciele w Galicji. Tam działały między innymi takie organizacje jak Towarzystwo Pedagogiczne we Lwowie, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich czy Polskie Towarzystwo Pedagogiczne we Lwowie².

Na ziemiach polskich będących pod zaborami pierwsze próby zrzeszania się nauczycieli podejmowano już w latach osiemdziesiątych XIX wieku. De facto udało się to zrobić w roku 1905, kiedy to powstały, niezależnie od siebie, dwie organizacje związkowe. Pierwszą z nich było Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego, zawiązane 9 grudnia 1905 r. w Warszawie, a tworzyli je nauczyciele szkół średnich oraz nauczyciele skupieni wokół czasopisma „Przeгляд Pedagogiczny”³.

Niemalże równoległe powstała inna organizacja, która przyjęła nazwę Polskiego Związku Nauczycielskiego. Skupiał on przede wszystkim nauczycieli szkół elementarnych. Rozwój Związku był bardzo dynamiczny. Już w początkach działania powstało siedem sekcji zajmujących się różnymi aspektami pracy dydaktycznej i wychowawczej. Zainicjowano także działalność wydawniczą⁴.

W roku 1917 doszło do połączenia obu organizacji, przyjmując ogólną nazwę Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego. W jego skład nie weszły jednak niektóre z oddziałów terenowych, a także nauczyciele szkół elementarnych. Ci ostatni utworzyli własną organizację o nazwie Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskich Szkół Początkowych⁵.

Ta ostatnia organizacja, już w warunkach niepodległościowych, połączyła się w roku 1919 ze Związkiem Nauczycieli Ludowych w Galicji i w ten sposób doszło do powstania Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych (ZPNSP)⁶.

W roku 1919 zawiązał się też związek skupiający nauczycieli szkół średnich, który przyjął nazwę Związek Zawodowy Nauczycielstwa Polskich Szkół Średnich. Ideologicznie był on daleki od Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich. Bliżej mu w tym zakresie było do ZPNSP. Nic więc dziwnego, że po jedenastu latach działalności owych organizacji w roku 1930 doszło do ich połączenia. W ten sposób powstał Związek Nauczycielstwa Polskiego, który rok później skupiał już

² F. Filipowicz, *Narodziny ruchu*, w: *Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarys dziejów 1905–1985*, red. B. Grześ, Warszawa 1986, s. 29–55.

³ Tamże, s. 77–81.

⁴ M. Szulkin, *Polski Związek Nauczycielski (1906–1917)*, w: *Szkice z dziejów Związku Nauczycielstwa Polskiego*, Warszawa 1939, s. 53–58.

⁵ F. Filipowicz, *Narodziny...*, s. 85.

⁶ M. Szulkin, *Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych (1919–1930)*, w: *Szkice z dziejów Związku Nauczycielstwa Polskiego*, Warszawa 1939, s. 91.

ponad czterdzieści tysięcy członków, liczył ponad tysiąc sześćset ognisk i prawie sto siedemdziesiąt oddziałów powiatowych⁷.

Nastąpiła wówczas konieczność opracowania nowego wzoru odznaki związkowej. Konkurs na odznakę został rozpisany na początku roku szkolnego 1932/33 i był skierowany do wszystkich członków Związku. W regulaminie zaznaczono, że projekty powinny nawiązywać do dotychczas obowiązującej odznaki, ale zawarte w niej litery Z.N.P.S.P. należało zastąpić nowym skrótem: ZNP. Kolejnym elementem regulaminu było nadesłanie prac w zamkniętych kopertach oznaczonych godłem. W kopercie z projektem miała znaleźć się druga koperta, również zamknięta, w której należało podać swoje dane osobowe. Zarząd Główny zamierzał nagrodzić najlepsze prace i przewidział dla pierwszej nagrody gratyfikację w wysokości 50 zł, dla drugiej – 35 zł, a trzecia wyceniona została na 20 zł. Równocześnie wszystkie prace projektowe przechodziły na własność Związku. Czas na przesłanie nie był zbyt długi, bo wyznaczono termin do 20 listopada, a więc zaledwie dwa miesiące⁸.

Źródło: Internet

Odnaka Związku Nauczycielstwa Polskiego Szkół Powszechnych.

⁷ S. Michalski, *Pierwszy okres działalności*, w: *Związek Nauczycielstwa Polskiego...*, s. 103–106.

⁸ *Konkurs na odznakę związkową*, „Głos Nauczycielski” 1932, nr 4, s. 74.

Trzeba nadmienić, że dotychczasowa odznaka Związku Nauczycielstwa Polskiego Szkół Powszechnych miała kształt owalu o barwie błękitnej, na której stylizowanym krojem liter zapisano: Z.N.P.S.P. W górnej, dolnej oraz po prawej i lewej stronie owalu odchodziły trójkąty w kształcie srebrnych płomieni.

W kolejnym numerze „Głosu Nauczycielskiego” pojawiła się krótka informacja korygująca nieco jeden z warunków konkursu. Zapisano wówczas: *Nadsyłane projekty odznaki mogą także nie odpowiadać pod względem kształtu i koloru dotychczasowej odznace Związku. Uchylając ten warunek, pragniemy dać możliwość lepszego rozwiązania projektu*⁹.

Ta drobna, ale niezwykle istotna korekta regulaminu sprawiła, że na konkurs zaczęły napływać naprawdę interesujące projekty. Warto przybliżyć kilka ciekawszych rozwiązań, tym bardziej że zachowały się one w Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego. Przeprowadzona kwerenda wskazała, że zachowało się ich ponad 300. Nie wszystkie znalazły zainteresowanie i uznanie komisji konkursowej, o czym świadczyć mogą nieotwarte koperty z danymi osobowymi i teleadresowymi autorów.

Jednym z ciekawszych projektów przedstawionych komisji konkursowej był ten autorstwa Zofii z Taszkiewiczów Kulińskiej, nauczycielki trzyklasowej szkoły powszechnej w Kołokolinie w powiecie rohatyńskim (woj. stanisławowskie). Przedstawiał on srebrnego orła w czerwonym polu (w jednej wersji pole było owalne i otoczone promieniami słonecznymi, w drugiej przybrało kształt obróconego rombu, obwiedzonego złotą obwódka, w narożnikach zaś zakończone czymś w rodzaju płomieni). Orzeł ten na piersiach umieszczoną miał srebrną tarczę herbową, a w jej górnym narożniku wyobrażone było promieniste słońce. W dolnej części tarczy umieszczono dodatkowo trzy złote małe tarcze, ułożone w rozstrój, a w każdej z nich zawarto czerwoną stylizowaną literę, czyli skrót nazwy Związku¹⁰.

Poza ciekawym projektem graficznym warte uwagi jest uzasadnienie napisane przez autorkę tego wyobrażenia, dla której kreacja odznaki związkowej miała wymiar bardzo emocjonalny. Pisała wówczas: *Pracując nad projektem naszej odznaki miałam na myśli w pierwszym rzędzie wolną, miłą i drogą nam Ojczyznę, której ziemia jest obficie zlaną krwią naszych braci, więc uważam za stosowne czerwony kolor tła. Orła białego uważam za ducha, który zjednoczył nas, bo wszak byliśmy pod trzema zaborami – i Związek nasz połączył się ze Związkiem szkół średnich; zaś mając na myśli trzy Zabory umieściłam litery Z.P.N. na trzech płytkach. Natomiast za godło nasze uważam słońce, jako największy i najbogatszy skarb świata – i najszlachetniejsze rozrzucające swoje promienie w najdalszy i najmniejszy kącik świata. Tak też oświatę uważam za największy i najbogatszy skarb, rozrzucającą swoje jasne promienie nie tylko w najmniejszy i najdalszy kącik wolnej Oj-*

⁹ *Konkurs na odznakę związkową*, „Głos Nauczycielski” 1932, nr 5, s. 87.

¹⁰ Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego w Warszawie. Projekty, sygn. 547 (dalej: AZGZNP).

czynny, ale i całego świata. [...] Pracowałam w Imię Boże, całym sercem i duszą z myślą dla dobra naszego Związku. W konkursie biorę udział nie dla otrzymania nagrody, ale stoję do szeregu, jako żołnierz gotowy na każdy zew, by garścią swej pracy dopełnić miary naszego plonu zbieranego przez nasz kochany Związek¹¹.

Podkreślała także, że nie jest też „wyszkoloną artystką”, ale przystąpiła do konkursu z potrzeby serca. Co więcej, napisała także utwór poetycki, zatytułowany *Do herbu naszego*..., który zamieściła w załączniku. Brzmiał on następująco: *Przejasne słońce to nasz herb / Nasz znak i orzeł biały / W sile rąk i w sile głów / Duch Związku nie wygasły. Niech rzuca jasne blaski słońca / Po ziemi całej od końca – do końca / Z sercem gorące, z duszą ofiarną / W ciemne umysły sieje złote ziarno. Rozpalmy w ręce narodu pochodnię / W zbożnym swym trudzie świadomie i godnie / Pospieszmy braciom, jak ożywcze rosy / I zrazu pożywnych dajmy pełne kłosy. Krzepmy moc w dusze, miłość kładźmy w serce / By bratnia jedność nie znikła w rozterce / W jedności siła – w rozpalonym ogniu ducha / W jasności i słońcu światło płonie wybucha. Niech prawdy słowo błysnie wiedzy promieniami / I w krąg rozproszy wszystkie urocze cienie / A w lat pokoleń obszary / Wyłoni się z ducha bez miary. By w tonie orła powstał duch zwycięstwa / co nie wygasa, a płonie / I w blasku swym tonie, / A wchodząc szlakiem swej drogi / W Polski wskrzeszonej znów progi / W jedności z okrzykiem do nas woła: „Światła!”*. Więc posiew światła, co z darów czerpany / Niech sphywa jasnością do złocistej czary / Żywi nas w słońcu wolności i chwały / Ozlaca swym blaskiem triumfy i sławy / By w lasce Bożej znajdując zapłatę / Mogliśmy krzewić dobro i oświecić¹².

Skoro pojawił się już wątek orła, to trzeba podkreślić, że motyw ten został wykorzystany w kilku jeszcze projektach, a wizerunek tego ważnego dla narodu polskiego ptaka wyobrażany był w sposób niezwykle różnorodny i urozmaicony. Dla przykładu w projekcie nieznanego autora wzór odznaki nawiązywał do tej używanej przed zjednoczeniem, jednakże w błękitnym owalu pojawiło się konturowe wyobrażenie słońca z promieniami skierowanymi ku dołowi, w które wpisany był biały orzeł, wzorowany na ówczesnie obowiązującym wizerunku. Na piersi orła srebrzył się inicjał nazwy Związku „ZNP” z literami nakładającymi się na siebie¹³.

Ten sam autor przedstawił podobny projekt, jednakże tym razem orzeł w stylu staropolskim wypełniał całe owalne błękitne pole odznaki. Srebrne litery ułożone były obok siebie, przy czym miały one układ 2 1 3 – N Z P. Litera „Z” była umieszczona na środku i była dwukrotnie większa od liter „N” i „P” położonych odpowiednio po lewej i prawej stronie litery „Z”¹⁴.

Z kolei jeden z projektów zaproponowanych przez autora, który swoje prace opatrzył godłem „Artur”, przedstawiał srebrnego orła o dość geometrycznych

¹¹ AZGZNP, Korespondencja, sygn. 548, List Zofii z Taszkiewiczów Kulińskiej z 11 listopada 1932.

¹² Tamże.

¹³ AZGZNP, sygn. 547, opis na podstawie projektu.

¹⁴ Tamże, opis na podstawie projektu.

kształtach, który na skrzydłach miał złoto-czerwone przepaski. Jego ogon obramowany był lamówką w identycznych barwach, a na piersi widniał czerwony trójkąt obwiedziony złotym konturem. W takich samych barwach pojawiły się na skrzydłach i piersi (pod wspomnianym trójkątem) litery ZNP. Głowę orła zdobiła złota korona¹⁵.

Ciekawym kompozycyjnie projektem wykorzystującym motyw orła był ten, w którym królewski ptak ukazany był w pozycji wzbijającej się do lotu, z głową w koronie pochyloną ku dołowi. W szponach trzymał łańcuch, który przymocowany był do przedmiotu przypominającego lampę; na górze tego przedmiotu wyobrażone były ogniste płomienie. Końcami skrzydeł podtrzymywał od dołu tę lampę, która na boku miała wypisane litery ZNP. Według autora projektu orzeł był symbolem państwa polskiego, płomień symbolizował oświatę, a łańcuch zwycięstwo¹⁶. Inny projekt tego samego autora nawiązywał do poprzedniej koncepcji, jednakże orzeł wyobrażony był z rozpostartymi skrzydłami. W szponach trzymał lampę z płomieniem, a litery Z N P rozmieszczone były następująco: „Z” na lampie, „N” na lewym a „P” na prawym skrzydle¹⁷. Autorem obu projektów była osoba, która swoje prace opatrzyła godłem „Jaskółka”.

Motyw orła w swoich projektach wykorzystał również autor, który krył się pod godłem „Luś”. Jednak jego przedstawienie tego ptaka miało charakter karykaturalny. W pierwszym projekcie wieńczył on górną część rombu, a jego skrzydła wystawały poza obszar tej figury geometrycznej. W drugim z kolei wykorzystana została kwadratowa tarcza podzielona w pas na dwie połowy – czerwoną i białą. Na polu białym umieszczono napis ZNP, a orzeł został postawiony na polu czerwonym, górnym. Jego szpony opierały się na linii podziału pola, a głowa i skrzydła wystawały ponad tarczę¹⁸. Wizerunek orła, jak już wspomniano, był bardzo karykaturalny i można śmiało stwierdzić, że wybór takiego wzoru odznaki mógł narazić Związek na kpinę ze strony przeciwników, których tej organizacji nauczycielskiej nie brakowało w tamtym czasie.

Orła wykorzystano również w innych projektach, z których kilka jest godnych uwagi. Jeden z nich został opracowany przez autora ukrytego pod godłem „Ogniskowiec I”. Odznaka przedstawia orła piastowskiego, srebrnego, który w szponach trzyma tarczę herbową średniowieczną, położoną na piersiach. Od dołu tarcza podtrzymywana jest przez końcówki skrzyżowanych skrzydeł. Tarcza barwy błękitnej z krzyżującymi się literami tworzącymi skrót nazwy Związku, czyli ZNP. Z czego pierwsza litera jest większa od pozostałych i położona centralnie na tarczy. Litery mają barwę srebrną¹⁹.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, opis na podstawie projektu.

¹⁷ Tamże, opis na podstawie projektu.

¹⁸ Tamże, opis na podstawie projektu.

¹⁹ Tamże, opis na podstawie projektu.

Bogaty kompozycyjnie był projekt nieznanego autora, który wyobrażał złotego orła trzymającego w szponach wieniec z liści dębowych. Wewnątrz tegoż wienca na złotym polu umieszczono czarne, dość nieporadnie wykreślone litery ZNP. Za orłem, który również daleki był od poprawnej stylizacji graficznej, umieszczono dwie skrzyżowane białoczerwone chorągiewki²⁰.

Za równie ciekawą należy uznać inną kreację z orłem jako jednym z godeł. Niestety z dzisiejszej perspektywy czasowej trudno ustalić jej autora, praca nie jest podpisana ani opatrzona żadnym godłem. Projekt jest jednak dość ciekawy. Na podstawie w kształcie czerwonego prostokąta ze srebrnymi literami – skrótem nazwy Związku posadowiony jest stylizowany srebrny orzeł w koronie. Po jego obu stronach umieszczono dwa kaganki o czterech stylizowanych płomieniach sięgających górnej krawędzi skrzydeł orła²¹. Projekt ten jest dość interesujący, bowiem łączy w sobie kilka symboli, jak orła – symbol państwa i kaganek oświaty – symbol niesienia edukacji do najodleglejszych zakątków.

Kaganek oświaty to symbol dość często wykorzystywany przez osoby projektujące odznakę związkową. Pojawił się on między innymi w wykonanym w ołówku projekcie nieznanego autora. Kaganek umieszczony jest w górnej części projektowanej odznaki. Od płomienia odchodzą promienie, a pod nim zawarty jest stylizowany inicjał Związku²².

W jednym z projektów, których autor ukrył się pod godłem „Kruk”, również wykorzystano motyw kaganka. Autor umieścił go w dolnej części krzyża kawalerskiego i dodał odchodzące od niego promienie. Inicjały Związku umieszczone były centralnie, od lewego do prawego ramienia krzyża²³.

Kaganek pojawił się także w projekcie wykonanym techniką ołówka. W odznace w kształcie kwadratu umieszczony został w górnej części, wypełniając tę strefę jej pola. Stoi on na inicjałach Związku²⁴.

Nieznany jest autor innego projektu, w którym również wykorzystano kaganek oświaty. Odznakę wyobrażono w kształcie złotego koła ze srebrną obwódką. W górnej części zawarty jest skrót nazwy Związku wyrażony literami ZNP barwy czarnej. Poniżej widoczne są trzony czterech książek barwy białej. Przed nimi wyobrażony jest czarny kaganek, z którego unosi się biały płomień²⁵.

Poza kagankiem odwoływano się również do innego symbolu, jakim była pochodnia. „Emka” tak opisał(a) jeden ze swoich projektów, który graficznie był dość skromny, bowiem przedstawiał pochodnię z umieszczonymi na płomieniach literami ZNP: *pochodnia i literki złote – płomień srebrny*²⁶.

²⁰ Tamże, opis na podstawie projektu.

²¹ Tamże, opis na podstawie projektu.

²² Tamże, opis na podstawie projektu.

²³ Tamże, opis na podstawie projektu.

²⁴ Tamże, opis na podstawie projektu.

²⁵ Tamże, opis na podstawie projektu.

²⁶ Tamże, opis na podstawie projektu.

Motyw pochodni wykorzystał w jednym ze swoich projektów „Luś”. W odznace w kształcie rombu, na polu podzielonym na cztery czerwono-białe pasy, umieścił złotą pochodnię z czerwonym płomieniem, od której odchodziło siedem promieni. Między promieniami zawarte zostały inicjały nazwy Związku, przy czym „Z” i „P” były białe, położone na czerwonym pasie, a „N” czerwone, położone na białym pasie²⁷.

Symbol ten stał się także motywem dwóch projektów przedstawionych przez „Ogniskowca I”. W pierwszym z nich srebrna pochodnia z płomieniem znalazła się w biało-czerwonym polu odznaki. Oplatała ją litera „Z”, na której „zawieszane” były litery „N” i „P”. Odznaka ma kształt rombu otoczonego stylizowaną ramką z motywami roślinnymi²⁸. Z kolei drugi projekt był zgoła odmienny. Miał kształt koła wykonanego ze splecionego wieńca laurowego. W jego dolnej podstawie znajdowała się otwarta księga, a nad nią skrzyżowane pochodnie, których końce wychodziły poza obręb koła, podobnie jak główce z płomieniami, które również znajdowały się poza obrębem wieńca. Pomiedzy pochodniami umieszczono inicjały związku, zaczynając od góry, czyli tzw. „godziny dwunastej”²⁹.

Pochodnia znalazła się także w projekcie odznaki zaproponowanym przez „Wuluta”. W tarczy herbowej umieszczone były litery tworzące skrót nazwy Związku oraz właśnie pochodnia. Sam autor opisał ją następująco: *Odznaka srebrna. Tło liter emaliowane bordowe. Obwódka i litery srebrne. Na całość nałożona brązowa pochodnia*³⁰.

W projektach zgłoszonych do konkursu przez „Znicza” wykorzystana została również pochodnia. Autor przedstawił ją na tle wschodzącego (zachodzącego?) słońca. Odznaka miała kształt rombu o zaokrąglonych wierzchołkach³¹.

Słońce pojawiło się w kilku projektach, ale jak wspomniano wcześniej, było ono wykorzystywane dość często. Nieznany autor swoim projektem nawiązał do wcześniejszej odznaki Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych. W błękitnym polu tarczy umieścił otwartą księgę, a za nią wyobrażone zostało słońce o pięciu promieniach. Na tym wyobrażeniu położone zostały inicjały Związku, ale nie są zbyt czytelne³².

„Dyletant” również wykorzystał motyw słońca w swoim projekcie odznaki. Miała ona owalny kształt. W niebieskim polu wyobrażony został dość schematycznie i jak na owe czasy dość futurystycznie fragment słońca w kolorze srebrnym. Na poprzecznym pasie barwy błękitnej umieszczono inicjały Związku³³. Słońce stało się motywem przewodnim także w innym projekcie „Dyletanta”. Umieszczono je w prostokącie posadowionym na półkolu, na którym „wryte”

²⁷ Tamże, opis na podstawie projektu.

²⁸ Tamże, opis na podstawie projektu.

²⁹ Tamże, opis na podstawie projektu.

³⁰ Tamże, opis na podstawie projektu.

³¹ Tamże, opis na podstawie projektu.

³² Tamże, opis na podstawie projektu.

³³ Tamże, opis na podstawie projektu.

były litery ZNP³⁴. Trzeba dodać, że pod godłem „Dyletant” skrywał się Stanisław Skowroński, członek ogniska w Oszmianie. W sumie przedstawił on do konkursu pięć prac³⁵.

Analizując poszczególne projekty, można stwierdzić, że niezwykle rzadko zdarzało się, aby projektanci opisywali swoje rysunki pod względem merytoryczny, ale także pod względem ostatecznego wykonania odznaki. Wyjątkiem może być jeden z projektów autorstwa „Excelsiora”, który dał opis następującej treści: *Tarcza w środku powinna być z czerwonej emalii (promyki także) i symbolizuje słońce wolności, względnie promieniującą oświatę, na tle której wybijają się inicjały: Z. N. P. Inicjały te powinny być z białej emalii i pozostałe pole białe może być srebrne lub z białej emalii. [...] można obwódkę urozmaicić w barwach narodowych*³⁶. Trzeba zauważyć, że projekty te były niezwykle proste w swojej kreacji. Odznaka miała jakby kształt rombu o wygiętych nieco krawędziach. W centrum umieszczona była okrągła, czerwona tarcza, od której odchodziły promienie. Na tarczy położony był napis ZNP. Należy podkreślić, że autor zostawił pewną swobodę interpretacyjną odnośnie wykorzystanych przez siebie symboli. Słońce mogło być albo symbolem wolności, albo promieniującą na społeczeństwo oświatą.

Swoją projekt, dość ciekawy graficznie, umotywował również autor, który krył się za godłem „Ponad Śnieg”. Przedstawił on bardzo prosty, a zarazem ciekawy pomysł, który opisywał następująco: *1. Elementy składowe: inicjały Związku i symboliczny „kaganiec oświaty”. 2. Materiał i barwa: metal biały; może być – kaganiec z drzewcem barwy złotej lub tylko górna część z płomieniem. 3. Wykonanie: litery oplatają żerdź kagańca lub są nań nadziane, albo też tylko nałożone po jednej stronie. Robota ażurowa (bez tła i obramowania)*³⁷. I dalej motywował swój wybór w ten sposób: *Nie wstydzmy się symbolu swej funkcji, którą pełniemy w społeczeństwie i przed narodem nieśmy oświaty kaganiec. Nasza rola w społeczeństwie jest też wybitnym znamieniem Związku, jest jego treścią żywotną – dajmy więc temu wyraz w oznace. 2. Ułożenie inicjałów Związku w formie nieprzerwanej linii nie zaciemnia treści liter, a jednocześnie uzmysławia więź związkową oraz nierozzerwalność pojęć: Związek (organizacja związkowa) [Z] – nauczyciel (oświata) [N] – Polska (państwo) [P]*³⁸.

Pod względem graficznym projekt był niezwykle ciekawy. Problematyczne wydawało się jego wykonanie, a ściślej rzecz ujmując jego użytkowanie. Jego konstrukcja mogła powodować odłamywanie się poszczególnych, cienkich elementów. Tak więc był raczej niepraktyczny, choć – jak to wcześniej podkreślono – ciekawy graficznie.

³⁴ Tamże, opis na podstawie projektu.

³⁵ Tamże, opis na podstawie projektu.

³⁶ Tamże, opis na podstawie projektu.

³⁷ Tamże, opis projektu i jego umotywowanie.

³⁸ Tamże, opis na podstawie projektu.

Za równie interesujący graficznie należy uznać projekt wykonany przez autora opatrzonego godłem „Bajka”. Czerwona, okrągła odznaka była otoczona złoto-srebrno-złotym otokiem. W jej centrum ułożono w dwóch liniach inicjał Z.N.P., który został otoczony generalskim wężykiem. Sam autor opisał odznakę w następujący sposób: *Kolor żółty = złoto lub metal je imitujący. Kolor biały, szary i czerwony = emalia. Przytwierdzenie odznaki za pomocą kołka. [...] Wielkość naturalna, średnia 2 cm*³⁹.

Pojawiło się również kilka projektów, które w swej skomplikowanej grafice nie mogły uchodzić za odznaki. Przypominały one bardziej ekslibris niż projekt odznaki związkowej. Pierwszy z nich wykonany jest właśnie taką techniką. Przedstawia on u dołu rozwiniętą kartę papieru, na której zapisano hasło: WIEDZA TO POTĘGA. Nad tą kartą widoczne jest promieniujące słońce, otoczone z dwóch stron stylizowanymi (jakby świerkowymi) gałązkami. W górnej części znajdują się inicjały Związku⁴⁰.

Do tego samego typu projektów należałoby zaliczyć ten przedstawiający niewiastę w stroju antycznym, leżącą pod rozłożystym drzewem. Na kolanach ma otwartą księgę, a w prawej trzyma pióro. U jej stóp wyobrażone jest wschodzące (lub zachodzące) słońce. Za drzewem, a ściślej mówiąc z jego prawej strony umieszczony został inicjał Związku⁴¹.

W duchu antycznym został opracowany inny projekt. Zaproponowana odznaka ma kształt kwadratu. W jej prawym rogu znajduje się tron, na którym zasiada kobieta w antycznym stroju. Głowę ma zwróconą w prawą stronę i prawą ręką wskazuje złote słońce, pod którym umieszczono inicjały ZNP. U podstawy tronu widnieje napis WIEDZA, a na kolumnie stojącej obok tronu jego dalsza część: I NAUKA⁴².

Tylko w jednym projekcie odznaki pojawiły się kłosa. Motyw ten wykorzystał autor, który ukrywał się pod godłem „Siła”. Miała ona kształt okrągły, a jej błękitne pole obwiedzione było srebrną obwódką ozdobioną złotymi kółeczkami. Centralnie ułożony był warstwowo inicjał Związku, przy czym litera „Z” była położona najniżej. Jej kształt został dopasowany do kształtu odznaki, a niejako została „zamknięta” w okrąg poprzez wkomponowane dwa złote kłosa zboża⁴³.

Również tylko raz wykorzystano w projekcie motyw cegły (muru). W jednym z przedstawionych projektów odznaka przybrała owalny kształt barwy niebieskiej. W górnej części wyobrażono inicjał ZNP, a pod nim ułożono trzy cegły w dwóch rzędach, z czego w pierwszym dwie i w drugim jedną⁴⁴.

Największa jednakże liczba projektów ograniczała się do wykorzystania samego inicjału Związku – ZNP – w różnych konfiguracjach graficznych, ujętych

³⁹ Tamże, opis na podstawie projektu.

⁴⁰ Tamże, opis na podstawie projektu.

⁴¹ Tamże, opis na podstawie projektu.

⁴² Tamże, opis na podstawie projektu.

⁴³ Tamże, opis na podstawie projektu.

⁴⁴ Tamże, opis na podstawie projektu.

w różne kształty geometryczne. Projekt nieznanego autora wyobrażał na przykład splecione ze sobą litery ZNP barwy białej położone w czerwonym polu tarczy herbowej stanowiącej pomieszczenie dwóch stylów – wzoru z XIX wieku i wzoru szwajcarskiego⁴⁵.

Ciekawy graficznie był rysunek odznaki przestawiony przez „Słoneczko I”. Miała ona wygląd drabiny z dwoma szczeblami, pomiędzy którymi skosem umieszczono jeszcze jedną belkę, tworząc w ten sposób literę „Z”. Lewa belka w górnej swej części była zaopatrzona w półokrąg, tworząc tym samym literę „P”. Natomiast litera „N” była jakby „dosztukowana” w dolnej części prawej belki⁴⁶.

Niektóre projekty były z kolei niezwykle proste w swej konstrukcji graficznej. Chociażby projekt nieznanego autora, który widział odznakę związkową jako czerwony kwadrat podzielony optycznie na dwa pola: prawe, w którym zawarł prostym krojem wypisane litery „N” i „Z” stojące na sobie, oraz lewe, w które takim samym krojem wypisana była litera „P”. W pierwszej wersji inicjał Związku miał kolor biały, w drugiej złoty. Odznaki miały być wykonane techniką emalowania⁴⁷.

Podobne rozwiązanie zastosował „Bładeniko”. Jego odznaka również miała kształt kwadratu, z tym że barwy niebieskiej, i postawiona była na narożniku. Kwadrat otoczony był podwójną srebrną obwódką (szerszą od zewnątrz i węższą od wewnątrz). Po lewej stronie wypisane były leżące na sobie litery „Z” i „N”, po prawej stronie litera „P”⁴⁸.

Projekt numer 5 autorstwa „Artura” wyobrażał odznakę w kształcie deltoиду. Miała ona barwę błękitną, a jej narożniki wykończone były jakby srebrnymi klejnotami przypominającymi romby. Całość otoczona była falbaniastą obwódką barwy złotej. Tego samego koloru był inicjał Związku, którego litery nakładały się na siebie. Najniżej położona była litera „P”, najwyżej „Z”. Różniły się one także wielkością i graficznie były stylizowane na pismo ręczne⁴⁹. Ten sam autor przedstawił jeszcze kilka innych projektów, w których inicjały Związku, najczęściej barwy złotej, umieszczane były na przykład w odznakach w kształcie trójkąta. W projekcie oznaczonym numerem 3 trójkąt był równoboczny barwy zielonej, a w projekcie numer 4 – czerwony, odwrócony wierzchołkiem ku dołowi⁵⁰.

Autor opatrzony godłem „Tarcza” przedstawił wizję odznaki Związku w postaci tarczy herbowej kroju hiszpańskiego, a ponieważ była nieco wydłużona, przypominała wzór z XIV wieku. Tarcza miała barwę czerwoną z białym, grubym konturem. Całą jej wysokość zajmowała litera „P”, do której w górnej części po

⁴⁵ Tamże, opis na podstawie projektu.

⁴⁶ Tamże, opis na podstawie projektu.

⁴⁷ Tamże, opis na podstawie projektu.

⁴⁸ Tamże, opis na podstawie projektu.

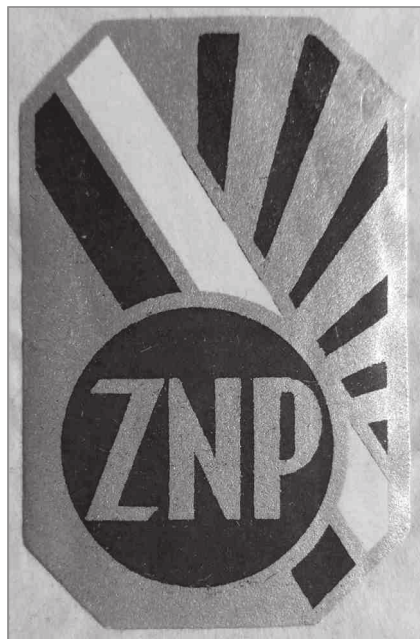
⁴⁹ Tamże, opis na podstawie projektu.

⁵⁰ Tamże, opis na podstawie projektu.

stronie prawej (heraldycznie patrząc⁵¹) położona była litera „Z”, mniejsza od niej o połowę. Litera „N” położona była na „trzonie” litery „P”⁵².

Najczęściej autorzy umieszczali inicjał Związku w odznakach, które swoim kształtem przypominały romby. Inicjał pisany był często prostą czcionką, ale niekiedy też tak mocno wystylizowaną, że stawał się nieczytelny. Nic więc dziwnego, że nie były te projekty brane pod uwagę. Po prostu brakowało im oryginalności.

Jak widać, konkurs wzbudził ogromne zainteresowanie wśród członków Związku Nauczycielstwa Polskiego, o czym świadczyć może wspomniana już liczba ponad trzystu projektów. Posiedzenie rozstrzygające odbyło się 2 grudnia 1932 r., a w komisji konkursowej znaleźli się przedstawiciele prezydium Zarządu Głównego oraz Zarządu Sekcji Nauczycieli Robót Ręcznych i Rysunku. Okazało się jednakże, że żaden z projektów nie uzyskał w oczach komisji takiej oceny, aby przyznać mu pierwszą nagrodę. Wobec powyższego przyznano dwie drugie i dwie trzecie nagrody. I tak laureatami II nagrody zostali Kazimiera Dobrowolska z Wilna (35 zł) i Jadwiga Broszkiewiczówna z Krakowa (również 35 zł). III nagrodę uzyskały prace przedstawione przez Jarosława Tyszkowskiego z Żywca-Zabłocia (20 zł) i Jadwigi Broszkiewiczówny (20 zł). Przyznano również wyróżnienia, które otrzymali: Michał Ziółkowski z Chełma, Jadwiga Rajsówna z Dołbianki (pow. Grodno) i Ludwik Kaczyński z Krotoszyna⁵³.

Źródło: „Głos Nauczycielski” 1933, nr 27, s. 489

Zdjęcie zwycięskiego projektu odznaki opublikowane na łamach „Głosu Nauczycielskiego”.

⁵¹ Herby opisuje się, stojąc za nimi, a nie patrząc na nie.

⁵² AZGZNP, sygn. 547, opis na podstawie projektu.

⁵³ Wyniki konkursu na odznakę związkową, „Głos Nauczycielski” 1932, nr 15–16, s. 204.

Ponieważ nie przyznano pierwszej nagrody, ostatecznego wyboru dokonano spośród tych projektów, które uzyskały drugie nagrody. Ostatecznie Zarząd Główny na swój symbol wybrał projekt wykonany przez Kazimierę Dobrowolską z Wilna⁵⁴. Projekt ten opisano w sposób następujący: *nowa odznaka związkowa wykonana jest ze srebra w kształcie tarczy. Rysunek symbolizuje charakter naszej organizacji. Wstęga o barwach narodowych wskazuje na polskość i patriotyzm naszej grupy zawodowej, słońce wraz z promieniami – symbolizuje zawód nasz, litery okręgu – tworzą inicjały naszej organizacji*⁵⁵. Na łamach „Głosu Nauczycielskiego” informowano, że każdy związkowiec może nabyć odznakę za 2 zł. Sądzono również, że odznaka ta spotka się z życzliwym przyjęciem przez członków Związku⁵⁶.

Jak wspomniano na wstępie, w roku 2017 przypada 85. rocznica ustanowienia tego związkowego znaku. Warto było zatem przyjrzeć się bliżej temu zagadnieniu. W powyższym opracowaniu opisano kilka ciekawszych projektów zgłoszonych do konkursu. Nie sposób opisać wszystkich, ale z analizy zebranego i zachowanego materiału wynika, że nie ma takiej potrzeby. Nie wszystkie były bowiem tak kreatywne, jak te opisane wyżej. Osobnym zagadnieniem pozostają dane osobowe wielu autorów. Jak wcześniej wspomniano, nie wszystkie koperty z danymi osobowymi autorami zostały otwarte i zamknięte pozostają do dzisiaj. A szkoda, bo byłaby to również kwestia przeanalizowania na przykład, z jakich stron Polski nadchodziły projekty na konkurs ogłoszony przez „Głos Nauczycielski”. Być może warto pomyśleć i przygotować wystawę z tych projektów, a może także umieścić je wszystkie w osobnym wydawnictwie, towarzyszącym na przykład wspomnianej wystawie. Na tę chwilę pozostaje publikacja na łamach „Przeglądu Historyczno-Oświatowego”, który również świętuje swój jubileusz – siedemdziesięciolecie istnienia.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

- Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego w Warszawie
Konkurs na Odznakę Związkową [Projekty], sygn. 547.
Konkurs na Odznakę Związkową [Korespondencja], sygn. 548.

Opracowania:

- Filipowicz F., *Narodziny ruchu*, w: *Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarys dziejów 1905–1985*, red. B. Grześ, Warszawa 1986.
Konkurs na odznakę związkową, „Głos Nauczycielski” 1932, nr 4.
Konkurs na odznakę związkową, „Głos Nauczycielski” 1932, nr 5.

⁵⁴ Tego projektu nie było wśród pozostałych opisanych powyżej.

⁵⁵ *Nowa odznaka związkowa*, „Głos Nauczycielski” 1933, nr 27, s. 489.

⁵⁶ Tamże, s. 489.

- Michalski S., *Pierwszy okres działalności*, w: *Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarys dziejów 1905–1985*, red. B. Grześ, Warszawa 1986.
- Nowa odznaka związkowa*, „Głos Nauczycielski” 1933, nr 27.
- Słownik języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996.
- Szkice z dziejów Związku Nauczycielstwa Polskiego*, Warszawa 1939.
- Szulkin M., *Polski Związek Nauczycielski (1906–1917)*, w: *Szkice z dziejów Związku Nauczycielstwa Polskiego*, Warszawa 1939.
- Szulkin M., *Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych (1919–1930)*, w: *Szkice z dziejów Związku Nauczycielstwa Polskiego*, Warszawa 1939.
- Wyniki konkursu na odznakę związkową*, „Głos Nauczycielski” 1932, nr 15–16.

Contest on of the badge of the Polish Teaching Union

Summary

In 1930 the connection of two different teachers' associations took place. After that there was one teachers' organization which is called Polish Teachers' Union (ZNP). Because of the changes in Polish Teachers' Union there was a great necessity of design the pattern of new badge for Polish Teachers' Union. The contest was announced in "Głos Nauczycielski" and the results were published in 1932. There were more than three hundred projects of the badges which were sent for the contest. There was only one badge which was awarded. It was the art work of Kaizmiera Doborwolska from Wilno. The badge which she designed is the emblem of Polish Teachers' Union form seventy-five years. The submitted article is the analisis of the mentioned contest and it describes more interesting projects which were sent to the judges of the contest from all over Poland. The projects could be find in the Archive of Polish Teachers' Union Management.

Keywords: Polish Teaching Union, badge, competition, anniversary, projects.